

Wstęp

Uczniowie klas I-III są głównymi odbiorcami praktycznych działań edukacyjnych z zakresu bezpieczeństwa, prowadzonych przez strażaków Państwowej Straży Pożarnej. Znajomość najważniejszych cech rozwojowych dzieci, z którymi prowadzone są zajęcia jest niezbędna do zrozumienia ich zachowań oraz dostosowania aktywności podczas zajęć do potrzeb i możliwości uczniów w młodszym wieku szkolnym. Zachęcam zatem do zapoznania się z tekstem i przeanalizowania go pod kątem postępu w rozwoju dziecka w porównaniu z okresem przedszkolnym.

Cechy rozwoju dziecka w wieku wczesnoszkolnym.

Jak przebiega rozwój dziecka w klasach I-III ?

Tylko dzieci wiedzą czego szukają

Antoine de Saint-Exupery

Porządkując wiedzę o rozwoju dziecka przyjrzyjmy się kolejnemu etapowi, który przypada na wczesny wiek szkolny, czyli czas od 6/7 do 8/9 roku życia.

W tym okresie mamy do czynienia ze znaczącymi zmianami:

- wzrost realizmu – zwiększa się znaczenie i umiejętność oceny rzeczywistych wydarzeń,
- doskonalenie procesów pamięciowych,
- rozwój aktywności poznawczej, zainteresowanie wykonywanymi czynnościami, światem zewnętrznym, przemianami zachodzącymi w otoczeniu,
- rozkwit ekspresji, wzbogacanie umiejętności wyrażania własnych przeżyć przez twórczość.

Proces rozwoju wymaga aktywności samego dziecka. Aby dziecko odnalazło się w naszej złożonej rzeczywistości i przygotowało do w pełni samodzielnego życia w środowisku społecznym konieczne jest organizowanie i wspieranie procesu uczenia się przez dorosłych. Systematyczne nauczanie, a szczególnie udział dzieci w życiu szkoły, intensyfikacja oddziaływań wychowawczych i coraz żywszy kontakt z otoczeniem, stanowią silne bodźce rozwojowe, powodujące przeobrażenia w świadomości i osobowości dzieci, zwłaszcza w sferze poznawczej i społecznej.

W tym okresie zachodzi zmiana charakteru działania podejmowanego przez dzieci. Aktywność zaczyna być w większym stopniu kontrolowana poznawczo. Doświadczenia społeczne przyczyniają się do wyższej gotowości do podejmowania coraz bardziej złożonych form współpracy. Poszerza się pole do podejmowania usystematyzowanej nauki, wzrasta umiejętność analizowania i poddawania refleksji zdarzeń, pojęć, działań. Różne tempo

rozwoju psychicznego i motorycznego dzieci w tym samym wieku to zjawisko typowe, powiązane z dojrzewaniem struktur układu nerwowego, jakością stymulacji ze strony środowiska oraz gotowością do podejmowania aktywności. Z tej prawidłowości wynika fakt dużego zróżnicowania dzieci w tym wieku pod względem gotowości do uczenia się (A. Brzezińska, J. Matejczyk, A. Nowotnik).

Rozwój fizyczny

Grupę dzieci w młodszym wieku szkolnym cechuje duże zróżnicowanie pod względem rozwoju sprawności fizycznej. Dzieci różnią się między sobą wzrostem, ciężarem ciała, sprawnością fizyczną i dojrzałością biologiczną (E. Łazowski, H. Tomaszewska).

W początkowej fazie (6/7 rok życia) utrzymuje się znaczna jeszcze pobudliwość nerwowa, co sprawia, że dzieci wykonują szereg ruchów zbyt licznych i szybkich. Ruchy te są raczej zamaszyste, mało precyzyjne i mało dokładne. Z czasem dzięki procesowi dojrzewania układu kostnego i mięśniowego wyraźnie zwiększa się zdolność dziecka do różnych prac wymagających dokładności np. pisanie, manipulowanie małymi przedmiotami. Dość dobrze ukształtowane są narządy zmysłów. Wzrasta ostrość wzroku, doskonalą się precyzja odbioru bodźców słuchowych. Intensywnie doskonalą się koordynacja wzrokowo-ruchowa umożliwiającą wykonywanie złożonych ruchów ciała, a szczególnie rąk, pod kontrolą wzroku (N. Wolański, M. Pyżuch).

W wyniku opisanych powyżej zmian polepsza się zdolność do celowego działania. Poprzez aktywność fizyczną i poznawczą dziecko poznaje swoje możliwości. Uczy się kontrolować podejmowane aktywności dzięki sukcesom i ciekawości. Wykształca się gotowość do podejmowania nowych złożonych działań służących poznaniu.

Percepcja, uwaga

Na rozwój poznawczy w młodszym wieku szkolnym wywiera wpływ doskonalenie się procesów spostrzegania, uwagi, pamięci, mowy oraz myślenia. Spostrzeganie w okresie przedszkolnym jest jeszcze niedoskonałe. W wieku szkolnym rozwija się spostrzegawczość (S. Szuman). Dziecko rozwija umiejętność podporządkowania swojego spostrzegania określonej roli, odrywając się od zajęć i wrażeń ubocznych i świadomie kierując swoim spostrzeganiem. Dziecko staje się zdolne do wyodrębnienia i uogólnienia poszczególnych cech spostrzeganych przedmiotów. Pomiędzy 6 a 8/9 rokiem życia następuje intensywny wzrost umiejętności powstrzymywania impulsów, kontrolowania emocji oraz zdolności do utrzymywania uwagi na zadaniu. Koncentracja uwagi przekształca się z mimowolnej na dowolne kierowanie uwagą. Pozwala to dziecku na podejmowanie coraz bardziej złożonych zadań.

Uwaga nie jest jeszcze w tym okresie zbyt trwała, w związku z czym zajęcia monotonne lub nienawiązujące do zainteresowań i aktywności dziecka, powodują jej szybkie rozproszenie.

Pamięć

Mówiąc o pamięci mówi się równocześnie o uczeniu się. Zdarza się, że pojęcia te bywają używane zamiennie, bądź jedno z nich jest uznawane za nadrzędne wobec drugiego. Wielu psychologów uważa, że pamięć jest zdolnością, dzięki której może występować proces uczenia się. W młodszym wieku szkolnym w związku z poddaniem dziecka systematycznemu nauczaniu następuje dynamiczny rozwój pamięci. Szybkość zapamiętywania i trwałość przechowywania w pamięci wyuczonych treści wzrasta dwukrotnie. Zwiększa się pojemność pamięci oraz umiejętność korzystania z jej zasobów (M.Żebrowska).

W tym wieku dziecko zaczyna stosować coraz bardziej złożone strategie pamięci. Podczas gdy u młodszych dzieci mamy do czynienia z zapamiętywaniem różnych treści w sposób często przypadkowy tylko dlatego, że były bardziej wyraziste. To okres, gdy dokonuje się przełom w rozwoju pamięci. Pamięć mechaniczna zaczyna przekształcać się w logiczną. Przejawem tego jest m.in. ustępowanie uczenia się przez powtarzanie i dosłownego odtwarzania materiału (Z.Włodarski).

W młodszym wieku szkolnym słabo ukształtowana jest jeszcze zdolność odszukiwania i wydobywania z zasobu pamięciowego wiadomości, które są potrzebne w danej chwili. Wiąże się to z trudnościami, jakie mają mali uczniowie z uporządkowaniem zdobytej wiedzy oraz łączeniem dotychczasowych wiadomości z nowo napływającymi informacjami, często potrzebują dodatkowych wskazówek, wsparcia w analizie zadań.

Mowa

Innym z ważnym aspektem rozwoju dziecka jest proces doskonalenia mowy. Wzrasta zasób słownictwa, zróżnicowania części mowy i znaczenia słów, sposobów tworzenia zdań, form wypowiedzi (M.Żebrowska). Wzbogacanie języka wiąże się z rozwojem myślenia. Główną zmianę rozwojową mowy dzieci w młodszym wieku szkolnym stanowi pojawienie się mowy pisanej. W tym czasie zaczyna się wzajemne oddziaływanie żywej mowy ustnej i pisanej. Zaczynają bowiem powstawać pewne trudności wynikające ze zderzenia się tych dwóch języków. Nie wszystkie bowiem wyrazy w języku polskim pisze się zgodnie z ich brzmieniem. Inny rodzaj trudności wynika stąd, że w języku mówionym, posługując się intonacją, gestem, mimiką, można pewnych myśli nie dopowiedzieć, natomiast w języku pisanim - pozbawionym barwy dźwiękowej, dla wyrażenia uczuć i przeżyć, trzeba posłużyć się słowami (J.Malendowicz).

Wzrasta gotowość do rozumienia mowy oderwanej od konkretnych spostrzeżeń i wyobrażeń danego przedmiotu czy zjawiska. Rozwojowi mowy sprzyja wielość oddziaływań społecznych, odpowiedni sposób przekazywania treści i metod stosowanych w jego kształceniu (L. Wołoszynowa).

Myślenie

Zmianie ulega styl poznawczy dziecka.

Zamiast wcześniejszej impulsywności, którą cechuje natychmiastowe udzielanie odpowiedzi bez dłuższego namysłu, pojawiają się pierwsze przejawy refleksyjności.

Dziecko zastanawia się przed udzieleniem odpowiedzi, popełnia więc mniej błędów i sprawniej rozwiązuje problemy (Matczak A.). Wzrost kontroli w obszarze myślenia i pamięci powoduje zmniejszenie ilości działań spontanicznych i reaktywnych. Dzięki rozwojowi i zróżnicowaniu struktury „ja” dziecko uzyskuje poczucie wpływu na otoczenie oraz na kontrolę własnego zachowania. W wieku przedszkolnym często mamy do czynienia z buntem i badaniem granic przez dzieci silnie skoncentrowane na sobie. Młodszy wiek szkolny to okres, w którym obserwujemy zmniejszenie egocentryzmu i zdolność do przyjmowania perspektywy innych osób.

W końcu młodszego wieku szkolnego myślenie staje się wewnętrzną czynnością umysłową, operującą pojęciami, realizowaną w słowach i przebiegającą zgodnie z zasadami logiki. Ta postać myślenia bywa nazywaną myśleniem pojęciowym, abstrakcyjnym, symbolicznym albo słowno - logicznym.

Ważnym warunkiem rozwoju myślenia jest ukształtowanie się operacji konkretnych (J.Piaget). Operacje charakteryzują się tym, że są działaniami myślowymi uwewnętrznionymi i odwracalnymi.

Dziecko rozwiązuje problemy z zachowaniem stałości i prawidłowo uzasadnia swoje odpowiedzi.

Gdy natrafia na sprzeczność pomiędzy myśleniem a percepcją, opiera swoje rozstrzygnięcia na rozumowaniu, nie na percepcji. Uwewnętrznienie działań umysłowych to umiejętność dokonywania przekształceń sytuacji w myśli, bez konieczności dokonywania ich na rzeczywistym materiale. Z kolei odwracalność operacji znaczy tyle, co istnienie stałej możliwości powrotu w działaniach umysłowych do punktu wyjścia, bez odwołania się do bezpośrednich działań. Dzięki temu powstaje możliwość kontrolowania zachodzących w otaczającym świecie procesów i przemian nie tylko w czasie ich trwania, ale i wówczas, gdy w obserwacji dostępne są jedynie ich skutki np. dziecko, widząc popiół, może w myśli przeprowadzić rozumowanie na temat tego, co stało się, jakie zjawiska zaszły wcześniej i doprowadziły do powstania popiołu. Myślenie operacyjne pozwala już na ukształtowanie się pewnych złożonych pojęć, np. matematycznych.

Emocje

Młodszy wiek szkolny to czas intensywnego rozwoju w sferze uczuciowej. Poszerza się krąg zdarzeń i spraw wywołujących przeżycia emocjonalne dziecka. Zmienia się i różnicuje charakter doznań emocjonalnych.

Burzliwy dotychczas sposób wyrażenia takich uczuć, jak: radość, wzruszenie, strach, złość, stabilizuje się. Dziecko nie demonstruje swoich emocji w sposób pełny i nieskrępowany. Stara się - zwłaszcza w sytuacjach społecznych wobec rówieśników lub osób obcych - opanowywać emocje (L.Wołoszynowa). Dzieci stają się zdolne do przeżywania dłużej trwających uczuć. Wybuchy afektu zaczynają zanikać.

Prowadząc zajęcia z dziećmi warto przeplatać zadania wymagające spokojnego, zrównoważonego działania, z zabawami ruchowymi i ćwiczeniami fizycznymi, wówczas dziecko utrzymuje trwałą, pozytywną nastrój i dobrą gotowość do uczenia się.

Relacje społeczne

Młodszy wiek szkolny to czas intensywnego rozwoju świadomości społecznej. Kierunek tego rozwoju przebiega od wczesnodziecięcego egocentryzmu do nabywania społecznych pojęć i form obcowania z rówieśnikami dostosowanego do grup, których dziecko jest członkiem (M. Żebrowska). W końcu tego okresu dziecko osiąga taki poziom rozwoju społecznego, który umożliwia mu harmonijne współzycie z zespołem rówieśniczym. Rozwijają się typowe formy aktywności społecznej, takie jak np. osiąganie celów osobistych poprzez działania na rzecz grupy, ofiarność i lojalności wobec niej, podporządkowanie się interesom i normom grupy. Dziecko umie już dostrzegać zjawiska życia społecznego w grupach sobie bliskich, rozwiązuje konflikty we własnej grupie, pełni role rodzinne i szkolne (M. Przetacznik - Gierowska, G. Makiełło – Jarża).

W omawianym przedziale wieku kształtują się podwaliny umiejętności osądu moralnego.

W klasycznym modelu rozwoju moralnego J.Piaget nazywa tę fazę okresem heteronomii, w którym nakazy i zakazy pochodzące od dorosłych uznawane są przez dziecko za ważne i sprawiedliwe. Autorytetem są dorośli – rodzice, nauczyciele.

Powodem do przestrzegania reguł moralnego postępowania są dla dziecka sankcje zewnętrzne. W końcowej fazie młodszego wieku szkolnego pojawiają się już początki autonomii moralnej, co manifestuje się przede wszystkim w szacunku dziecka dla reguł wynikających z wzajemnego porozumienia, w poszanowaniu zasady wzajemności oraz uwzględnianiu w swoich ocenach nie tylko czynów, ale i intencji ich sprawców.

Ważne zmiany

- ▶ wzrost zdolności do kierowania własnym działaniem,
- ▶ większa samodzielność, zdolność do wysiłku, wytrwałości w osiągnięciu celu
- ▶ przejmowanie społecznych reguł postępowania, rozwój zdolności do zespołowego wykonywania zadań.

Warto pamiętać

Według jednego z klasyków psychologii rozwoju L.S Wygotskiego, aby nauczanie przyniosło pożądane skutki, należy je dostosować do poziomu rozwoju danego dziecka. Wyróżnia on w rozwoju dwa obszary:

1. sferę aktualnego rozwoju czyli wszystko to co dziecko na danym etapie potrafi już zrobić
2. strefę najbliższego rozwoju czyli umiejętności w pewnym stopniu opanowane, ale wymagające dalszych ćwiczeń

Wykroczenie w procesie edukacji dziecka poza sferę najbliższego rozwoju poprzez stawianie zbyt dużych wyzwań może prowadzić do zablokowania naturalnej ciekawości poznawczej dziecka a także obniżenie poczucia kompetencji dziecka.